

ԴԻԶԱԿԻ ՄԵԼԻՔ ԵԳԱՆԻ ԱՊԱՐԱՆՔԸ ՈՐՊԵՍ ՊԱՏՄԱՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՀՈՒՇԱՐՁԱՆ

Ժամկրոջյան Ա., Բաբայան Ֆ. (ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտ, Հայաստան)
safdav@yahoo.com

Բանալի բառեր՝ Արցախ, Տոդ ավան, Մելիք Եգան, պեղումներ,
զբոսաշրջություն:

«Խամսայի» մելիքության վարչատնտեսական ինքնավար
իշխանության կենտրոնը Տոդ ավանն էր, որտեղ պահպանվել է
միջնադարի հայ իրականության խոշորագույն քաղաքական գործիչ
Մելիք Եգանի ապարանքը: Ապարանքն իր շինություններով և ինքը՝
Մելիք Եգանը, որպես սղնախների ղեկավար, մշտապես
ուսումնասիրության թեմա է եղել: Այսօր չլուծված շատ
հիմնախնդիրներ լրացվում են 2009-2011 թվականների հնագիտական
պեղումներով: Վերջիններս իրականացվել են Լեռնային Ղարաբաղի
Հանրապետության կառավարությանն առընթեր զբոսաշրջիկության
վարչության նախաձեռնությամբ և պատվերով: Նպատակը՝ Արցախի
XVII-XVIII դդ. վերաբերող մելիքական տների հետ կապված
ճարտարապետական, հնագիտական, ազգագրական և քաղաքական
խնդիրների լուսաբանումն է:

Մելիքների ապարանքները, իրենց տեղադրությամբ և
շինարարական հնարանքներով, ներկայացել են իբրև
պաշտպանական, ռազմական հենակետ, իբրև փոքր ամրոց: Մելիք
Եգանի ընդունարանը (1736 թ.) նմանատիպ կառույց է: Հայաստանի
շատ շրջաններում, ինչպես նաև Տոդ գյուղում, բնակարանային
հիմնական տիպը եղել է գլխատունը, շրջապատված գոմ, թոնրատուն,
մթերանոց և այլ բաժանմունքներով: Ընդունարանից ոչ հեռու,
հողակույտերի միջից հայտնաբերվել է այդպիսի մի քառանկյուն
դահլիճ՝ գլխատուն: Այն ունի մուտք, կրաքարե սալերից մշակված
խարիսխներ, օջախ և հարավ-արևմտյան պատի կենտրոնում

պահպանված բուխարիի հետքեր: Նույն դարաշրջանում և հետագայում տեղի է ունենում բնակելի տների ձևափոխություն, որը հստակ երևում է ապարանքից հարավ բացված աշխարհիկ համակառույցում: Այն թաղածածկ տանիքով ուղղանկյուն սրահ է, որն իր վրա է կրել տարբեր ժամանակների շինարարական նոր լուծումների հետքեր: Բնակարանում առաջնային տեղ է հատկացված կամարածև պսակով պահարանախորշերին, բուխարուն և հատակագծային նոր լուծումներով տեղադրված դուռ-պատուհաններին: Նման կառույցների առկայությունը թելադրված է եղել սոցիալ-տնտեսական կյանքի փոփոխություններով: Մեծ ընտանիքները տրոհվել են և կենցաղավարման նոր փուլերում տեղափոխվել են բնակության նոր միջավայր: Մելիք Եգանի պալատական համալիրի սրբատաշ քարերով շարված կամարակապ շքամուտքը (1731 թ.) տանում է բակի խորքում տեղադրված ուղղանկյուն հատակագծով բնակելի մեծ հյուրասենյակ, որն ունի քանդակազարդ բուխարի, փոքր պատուհաններ, երկայնական պատի մեջ փորված կամարածև լայն խորշեր՝ բակահայաց պատուհաններ և այլ մանրամասներ: Տնտեսական հարկաբաժնի առկայությունն են հաստատում հյուրասենյակից առանձնացած ուղղանկյուն հատակագծով թաղակիր սենյակները՝ ճարտարապետական մանրամասներով, թոնիրներով, կարասներով: Մելիք Եգանի պալատական համալիրի պահպանված փոքր մասը վերակառուցումների հետևանքով կորցրել է իր նախնական տեսքը, սակայն շինության պատերին պահպանված (Եգանի որդի բարուն Արամ՝ 1737 թ. և Արամ բեկ Մելիք Եգան՝ 1904 թ.) արձանագրությունները հաստատում են, որ շուրջ 200 տարի ապարանքը պատկանել է մելիքական տոհմի ներկայացուցիչներին, որոնք հերոսաբար շարունակել է պայքարել հայրենիքի ազատության համար:

Մելիք Եգանի ապարանքը ճարտարապետական ինքնատիպ և բազմաշերտ հուշարձան է՝ XVI-XVIII դդ. պատկանող հնագիտական նյութերով, որոնք համադրվում են Հայաստանի, նաև Սեֆյան

Պարսկաստանի, Օսմանյան Թուրքիայի, Միջին Ասիայի
համաժամանակյա նյութերի հետ:

Ապարանքի վերականգնումը և նրա վերածումը
զբոսաշրջիկության կենտրոնի կարևոր քայլ է, որով հասարակությանը
վերջապես ներկայացվելու են XVIII դարի հայ ազատագրական
շարժման հերոսական էջերը:

MELIQ YEGAN'S PALACE IN DIZAK AS A HISTORICAL-ARCHAEOLOGICAL
MONUMENT

Zhamkotchyan A., Babayan F. (National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Institute of Archaeology and Ethnography, Armenia)